

निधाय तत्र होमार्थं दत्तं निक्षिपेत् । ततस्तत्पुत्र-
पञ्चदशमये दक्षिणहस्तानामिकाकुलाभ्यां मूले च
वामहस्तानामिकाकुलाभ्यां गृहीत्वा दक्षिण-
हस्तोपरिभावेनाधोमुख्यस्तपाणिः प्रजापति-
र्ऋषिराज्यं देवता आच्योत्पवने विनियोगः । ॐ
देवता सवितोत्पनात्वात्तद्रेण पवित्रेण वसोः
सूर्यस्य रश्मिभिः स्वाहा । इत्यनेन कुशपञ्चदश-
मध्येन द्रुतमग्नौ सज्जन्तुः । तृष्णीं वारद्वयम् ।
ततस्तत्पुत्रपञ्चदशमद्विभुक्ष्याभौ निक्षिपेत् ।
ततस्तस्याव्यपात्रस्योदकेनानुमार्जनमग्रेपरि नि-
धानं उत्तरस्यां दिग्भवतारणं इत्यमेव वारत्रयं
संस्तुयात् । इत्याज्यसंस्कारः । ततो ध्रुवखदिर-
पञ्चाशोऽम्बराणामन्यतमस्य अरन्निमात्रं भूमि-
ताकुलपर्वविनं नासारन्ध्रवन्धस्थितमर्थ्यादं सुवं
इत्यमेव वारत्रयं संस्तुयादिति । सुवसंस्कारः ।
एवं सुक्लेष्टादिकं संस्तुयात् । ततो दक्षिण-
जानु भूमौ पातयित्वा उदकाञ्जलिं गृहीत्वा
प्रजापतिर्ऋषिरदितिर्देवता उदकाञ्जलिसेके वि-
नियोगः । ॐ अदिते अमुमन्यस्य इत्यनेनाग्ने-
र्दक्षिणतः पश्चिमान्तात् पूर्वान्तं यावदुदकाञ्ज-
लिना सिञ्चेत् । ततः प्रजापतिर्ऋषिरनुमतिर्देवता
उदकाञ्जलिसेके विनियोगः । ॐ अनुमते अनु-
मन्यस्य इत्यनेनाग्नेः पश्चिमतो दक्षिणान्तादुत्त-
रान्तं यावदुदकाञ्जलिना सिञ्चेत् । ततः प्रजा-
पतिर्ऋषिः सरस्वती देवता उदकाञ्जलिसेके वि-
नियोगः । ॐ सरस्वत्यनुमन्यस्य इत्यनेनाग्ने-
रुत्तरतः पश्चिमान्तात् पूर्वान्तं यावदुदकाञ्जलिना
सिञ्चेत् । ततः प्रजापतिर्ऋषिः सविता देवता
अग्निपथ्युत्तरे विनियोगः । ॐ देव सवितः
प्रसुवयज्ञं प्रसुवयज्ञपतिं भगाय दिव्यो गन्धर्वः
केतपूः केतन्नः पुनातु वाचस्पतिर्वाचन्नः खदतु
इत्यनेनोदकाञ्जलिना दक्षिणावर्त्तनाग्निं वेष्टयेत् ।
ततो दक्षिणं जानूत्याप्य उपर्यधः स्थितदक्षिण-
वाममुंक्ष्यां फलपुष्पकुशान् गृहीत्वा विरूपाक्ष-
जपं कुर्यात् । परमेष्ठी ऋषी रुरुप्पोऽग्निर्देवता
विरूपाक्षजपे विनियोगः । ॐ भूर्भुवः खरोम्
महान्तमात्मानं प्रपद्ये विरूपाक्षोऽसि दन्ताञ्ज-
लस्य ते श्रिया पर्ये गृहान्तरीक्षे विमितं हिर-
ण्यं तद्देवार्णां हृदयान्ययस्ये कुम्भेऽन्तः सन्नि-
हितानि तानि वनमृच वनसाक्ष रक्षतोऽग्रमग्नी
अग्निमिषत्तु सत्वं यत्ते दादशपुष्पांस्ते त्वा संव-
त्सरे संवत्सरे कामप्रेण यज्ञेन याजयित्वा पुन-
र्ब्रह्मचर्यमुपयन्ति त्वं देवेषु ब्राह्मणोऽस्माहं मनु-
ष्येषु ब्राह्मणो वै ब्राह्मणमुपधावत्युपधावामि
जपन्तं मा मा प्रतिजापीज्जुङ्गन्तं मा मा प्रति-
हौषीः कुर्वन्तं मा मा प्रतिकार्षीस्त्वां प्रपद्ये त्वया
प्रसूत इदं कर्म करिष्यामि तन्मे राध्यतां तन्मे
समृद्धतां तन्म उपपद्यतां समुद्रो मा विश्वथचा
ब्रह्माऽनुजानातु तुषो मा विश्ववेदा ब्रह्मणः पुनो-
ऽनुजानातु आचो मा प्रचेता मैत्रावरुणोऽनुजा-
नातु तस्मै विरूपाक्षाय दन्ताञ्जये समुद्राय विश्व-
वचसे तुषाय विश्ववेदसे आत्राय प्रचेतसे सह-

खात्ताय ब्रह्मणः पुनोऽय नमः । इति जपित्वा
गृहीतकुशान् प्रागुदीक्षां दिशि क्षिपेत् । फल-
पुष्पे ब्रह्मणे निवेदयेत् ॥ * ॥ अथ काम्यकर्मार्थं
कुशण्डिका तदा प्राणान् संयम्य प्रथमं पुटाञ्जलिः ।
ॐ तपश्च तेजश्च अद्वा च ऋषिश्च सत्यश्चाक्रोधश्च
त्यागश्च दृष्टिश्च धर्मश्च सत्वश्च वाक् च मन-
श्चात्मा च ब्रह्म च तानि प्रपद्ये तानि मामवन्तु ।
इति जपित्वा पश्चात् विरूपाक्षजपं कुर्यात् ।
इति सामवेदिनां सर्वसाधारणी कुशण्डिका
समाप्ता । इति भवदेवमष्टः ॥ * ॥ अन्यत् रघु-
नन्दनभट्टाचार्यकृतसंस्कारतत्त्वे द्रष्टव्यम् ॥ यजु-
र्वेदिनां कुशण्डिका पशुपतिव्रतदशकर्मपद्धतौ
ऋग्वेदिनां कुशण्डिका कालेष्टव्रतदशकर्मपद्धतौ
च द्रष्टव्या ॥ * ॥ * ॥ अथ कुशण्डिकानन्तरं प्रकृतं
कर्म कर्त्तव्यम् । तत्र प्रथमं प्रादेशप्रमाणां द्रुतात्तां
समिधं तूष्णीमग्नौ ऊत्वा महाव्याहृतिर्होमं
कुर्यात् । प्रजापतिर्ऋषिर्गायत्रीचन्दोऽग्निर्देवता
महाव्याहृतिर्होमे विनियोगः । ॐ भूः स्वाहा ।
प्रजापतिर्ऋषिरुष्टुपक्वन्दोऽस्यो देवता महाव्याहृति-
र्होमे विनियोगः ॐ सुवः स्वाहा । प्रजा-
पतिर्ऋषिरनुष्टुपक्वन्दः सूर्यो देवता महाव्याहृति-
र्होमे विनियोगः ॐ खः स्वाहा ॥ * ॥
ततोऽनवग्रहहोमः । ॐ आक्षणेन रजसा वर्त्त-
मानो निवेशयन्नमृतं मर्त्यश्च हिरण्येन सविता
रथेना देवो याति सुवनानि पश्यन् स्वाहा । ॐ
आप्यायस्व समेतु ते विश्वतः सोमरुद्रं भवा
वाजस्य सङ्ग्रेहे स्वाहा । ॐ अभिमर्द्धा दिवः
ककुत् पतिः पृथिव्या अयं अपां रेतोसि जिन्वति
स्वाहा । ॐ अग्ने विवस्वदुषसि चित्रं राधोऽमर्त्यं
आदाशुषे जातवेदो वहा तमघ्रां देवां उषवृधः
स्वाहा । ॐ रहस्यते परिदीया रथेन रक्षोहा-
ऽमित्रां अपबाधमानः प्रमज्जत्सेनाः प्रमृगो युधा
जयन्नस्माकमेधवित्वा रथानां स्वाहा । ॐ शुक्र-
न्तोऽन्यदयजन्तोऽन्यद्विषुरूपेऽहनी द्यौरिवाप्ति ।
विश्वो हि माया अक्सि खधावन् भद्रा ते पूषन्निह
रातिरस्तु स्वाहा । ॐ शन्नो देवो रभीष्टये शन्नो
भवन्तु पीतये । शंथोरभिखवन्तु नः स्वाहा ।
ॐ कयानश्चित्र आभुवदूती सदावृधः सखा
कया सचीष्टया वृता स्वाहा । ॐ केतुं कन्वन्नके-
तवे पेशो मर्या अपेशसे समुद्रद्विजयथाः
स्वाहा ॥ * ॥ ततः इन्द्राद्यष्टलोकपालहोमं प्रत्यक्ष-
देवताहोमश्च कृत्वा द्रुतात्तां प्रादेशप्रमाणां समिधं
तूष्णीमग्नौ ऊत्वा उदकाञ्जलिसेकं कुर्यात् । प्रजा-
पतिर्ऋषिः सविता देवताभिपथ्युत्तरे विनियोगः ।
ॐ देव सवितः प्रसुवयज्ञं प्रसुवयज्ञपतिं भगाय
दिव्यो गन्धर्वः केतपूः केतन्नः पुनातु वाचस्पति-
र्वाचन्नः खदतु । अग्नेनोदकाञ्जलिना दक्षिणा-
वर्त्तनाग्निं वेष्टयेत् । प्रजापतिर्ऋषिरदितिर्देवता
उदकाञ्जलिसेके विनियोगः । ॐ अदितेऽन्व-
मंस्थाः अग्नेनाग्नेर्दक्षिणतः पश्चिमान्तात् पूर्वान्तं
यावदुदकाञ्जलिना सिञ्चेत् । प्रजापतिर्ऋषिरनु-
मतिर्देवता उदकाञ्जलिसेके विनियोगः । ॐ
अनुमतेऽन्वमंस्थाः अग्नेनाग्नेः पश्चिमतो दक्षिणा-
न्तादुत्तरान्तं यावदुदकाञ्जलिना सिञ्चेत् । प्रजा-
पतिर्ऋषिः सरस्वती देवता उदकाञ्जलिसेके वि-
नियोगः । ॐ सरस्वत्यन्वमंस्थाः । अग्नेनाग्नेरुत्त-
रतः पश्चिमान्तात् पूर्वान्तं यावदुदकाञ्जलिना
सिञ्चेत् । तत उत्तानहस्तद्वयेन कतिपयास्तरण-

निवर्त्तस्वाग्ने पितुश्च धारया विश्वपुण्याः विश्वतः
परि स्वाहा । प्रजापतिर्ऋषिरनुष्टुपक्वन्दोऽग्निर्दे-
वता प्रायश्चित्तहोमे विनियोगः । ॐ आक्षा-
यदनाक्षातं यज्ञस्य क्रियते मिथः अग्ने तदस्य
कल्पय त्वं हि वेत्य यथायथं स्वाहा । प्रजापति-
र्ऋषिः पङ्क्तिचन्दः प्रजापतिर्देवता प्रायश्चित्त-
होमे विनियोगः । ॐ प्रजापते न त्वदेतान्यन्यो
विश्वो जातानि परिता बभूव । यत्कामास्ते
जुष्टमस्तमोऽस्तु वयं स्थामः पतयो रथीणां स्वाहा ।
ततः पूर्ववदेव महाव्याहृतिर्होमः समित्प्रक्षे-
पश्च । प्रजापतिर्ऋषिर्गायत्रीचन्दोऽग्निर्देवता
महाव्याहृतिर्होमे विनियोगः । ॐ भूः स्वाहा ।
प्रजापतिर्ऋषिरुष्टुपक्वन्दो वायुदेवता महाव्याहृति-
र्होमे विनियोगः । ॐ सुवः स्वाहा । प्रजा-
पतिर्ऋषिरनुष्टुपक्वन्दः सूर्यो देवता महाव्याहृति-
र्होमे विनियोगः ॐ खः स्वाहा ॥ * ॥
ततोऽनवग्रहहोमः । ॐ आक्षणेन रजसा वर्त्त-
मानो निवेशयन्नमृतं मर्त्यश्च हिरण्येन सविता
रथेना देवो याति सुवनानि पश्यन् स्वाहा । ॐ
आप्यायस्व समेतु ते विश्वतः सोमरुद्रं भवा
वाजस्य सङ्ग्रेहे स्वाहा । ॐ अभिमर्द्धा दिवः
ककुत् पतिः पृथिव्या अयं अपां रेतोसि जिन्वति
स्वाहा । ॐ अग्ने विवस्वदुषसि चित्रं राधोऽमर्त्यं
आदाशुषे जातवेदो वहा तमघ्रां देवां उषवृधः
स्वाहा । ॐ रहस्यते परिदीया रथेन रक्षोहा-
ऽमित्रां अपबाधमानः प्रमज्जत्सेनाः प्रमृगो युधा
जयन्नस्माकमेधवित्वा रथानां स्वाहा । ॐ शुक्र-
न्तोऽन्यदयजन्तोऽन्यद्विषुरूपेऽहनी द्यौरिवाप्ति ।
विश्वो हि माया अक्सि खधावन् भद्रा ते पूषन्निह
रातिरस्तु स्वाहा । ॐ शन्नो देवो रभीष्टये शन्नो
भवन्तु पीतये । शंथोरभिखवन्तु नः स्वाहा ।
ॐ कयानश्चित्र आभुवदूती सदावृधः सखा
कया सचीष्टया वृता स्वाहा । ॐ केतुं कन्वन्नके-
तवे पेशो मर्या अपेशसे समुद्रद्विजयथाः
स्वाहा ॥ * ॥ ततः इन्द्राद्यष्टलोकपालहोमं प्रत्यक्ष-
देवताहोमश्च कृत्वा द्रुतात्तां प्रादेशप्रमाणां समिधं
तूष्णीमग्नौ ऊत्वा उदकाञ्जलिसेकं कुर्यात् । प्रजा-
पतिर्ऋषिः सविता देवताभिपथ्युत्तरे विनियोगः ।
ॐ देव सवितः प्रसुवयज्ञं प्रसुवयज्ञपतिं भगाय
दिव्यो गन्धर्वः केतपूः केतन्नः पुनातु वाचस्पति-
र्वाचन्नः खदतु । अग्नेनोदकाञ्जलिना दक्षिणा-
वर्त्तनाग्निं वेष्टयेत् । प्रजापतिर्ऋषिरदितिर्देवता
उदकाञ्जलिसेके विनियोगः । ॐ अदितेऽन्व-
मंस्थाः अग्नेनाग्नेर्दक्षिणतः पश्चिमान्तात् पूर्वान्तं
यावदुदकाञ्जलिना सिञ्चेत् । प्रजापतिर्ऋषिरनु-
मतिर्देवता उदकाञ्जलिसेके विनियोगः । ॐ
अनुमतेऽन्वमंस्थाः अग्नेनाग्नेः पश्चिमतो दक्षिणा-
न्तादुत्तरान्तं यावदुदकाञ्जलिना सिञ्चेत् । प्रजा-
पतिर्ऋषिः सरस्वती देवता उदकाञ्जलिसेके वि-
नियोगः । ॐ सरस्वत्यन्वमंस्थाः । अग्नेनाग्नेरुत्त-
रतः पश्चिमान्तात् पूर्वान्तं यावदुदकाञ्जलिना
सिञ्चेत् । तत उत्तानहस्तद्वयेन कतिपयास्तरण-